

อัตลักษณ์ชุมชนไทยกับการเปลี่ยนแปลง ในยุคโลกาภิวัตน์

สุพัตรา ราชบุรีศิริ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

supattra.radsiri@gmail.com

บทคัดย่อ

ปัจจุบัน ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ ผลจากการพัฒนาในด้านการติดต่อสื่อสาร การคมนาคมขนส่ง เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีสารสนเทศ ได้ส่งผลกระทบต่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางอัตลักษณ์ของชุมชนไทยในหลายๆ ด้าน ทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ สังคม วัฒนธรรมประเพณี สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และภูมิปัญญา อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติที่สมควรอนุรักษ์และถ่ายทอดสู่ชนรุ่นหลัง บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้คนไทยหันมาตระหนักถึงคุณค่าของรากเหง้าและอัตลักษณ์ชุมชนของตนเอง ก่อนที่จะเกิดความสูญสลายในมรดกทางวัฒนธรรมของตน โดยผ่านตัวอย่างอัตลักษณ์ชุมชนในไทยที่กำลังแปรเปลี่ยนไปเปรียบเทียบกับต่างประเทศ และเสนอแนวคิดในการอนุรักษ์อัตลักษณ์ของชุมชน โดยมุ่งเน้นการกระจายอำนาจ การสร้างแรงจูงใจทางเศรษฐศาสตร์ รวมถึงการให้ความรู้ การปลูกฝังทัศนคติ จิตสำนึก และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ควบคู่ไปกับการพัฒนาให้เป็นชุมชนน่าอยู่อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: อัตลักษณ์ ชุมชน โลกาภิวัตน์ การพัฒนาอย่างยั่งยืน

Identity of Thai Community and Its Changes in the Age of Globalization

Supattra Radsiri

Faculty of Architecture, Rangsit University.

supattra.radsiri@gmail.com

ABSTRACT

In this present age of globalization, developments of communication, transportation, economy, and information technology has left striking effects on identity changes of Thai community in many aspects. The way of life, society, culture and tradition, vernacular architectural styles and folk wisdom, all of which are the cultural

heritage that should be conserved for the descendants, have been through considerable change. The main purpose of this article is to point out value of Thai communal root and identity to Thai people, through the study of the identity of communities in Thailand that are changing compared to those of the foreign countries. The other purpose is to propose the ideas of communal identity conservation by emphasizing on decentralizing and providing economic incentives and also giving knowledge and fostering attitude, good senses, and inhabitant participation, in conjunction with sustainable and livable community development.

Keywords: identity, community, globalization, sustainable development

บทนำ

ในอดีตชุมชนไทยมีประวัติความเป็นมาจากผู้คนหลายชาติพันธุ์มาตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกัน การรวมกลุ่มกันนี้ย่อมทำให้เกิดสังคม ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี รูปแบบสถาปัตยกรรม วิธีการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพและภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสู่กันและกัน แล้วสืบทอดกันมารุ่นหนึ่งส่งต่อไปกับรุ่นถัดไป โดยมีประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของกลุ่มคนเหล่านั้น ประกอบกับลักษณะทางภูมิศาสตร์และกายภาพเป็นพื้นฐานที่ก่อให้เกิดความแตกต่างกันในแต่ละถิ่นที่ สะท้อนความเป็นอัตลักษณ์ของตนเองในแต่ละชุมชน

ต่อเมื่อกาลเวลาได้เปลี่ยนผ่านไป อิทธิพลจากการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยของยุคโลกาภิวัตน์ การเติบโตอย่างรวดเร็วทั้งในด้านเศรษฐกิจ การค้า และการลงทุนระหว่างประเทศ การถูกขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่ก้าวหน้า การพัฒนาระบบคมนาคมขนส่งและโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ที่หน่วยงานภาครัฐต้องใช้งบประมาณจำนวนมากในการพัฒนา ทำให้เกิดกระแสการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่มุ่งเน้นไปสู่ความเป็นเมืองมากขึ้นในหลายถิ่นที่ และได้เปลี่ยนมุมมองของคนบางกลุ่มว่าวิถีชีวิตที่เป็นมาแต่ดั้งเดิมเป็นเรื่องของความล้าหลัง กับความหลงใหลในสิ่งที่เรียกกันว่าความเจริญหรือความทันสมัย ตลอดจนค่านิยมของคนชนบทที่เดินทางเข้าสู่เมืองเพื่อประกอบอาชีพ และซึมซับเอาค่านิยมของความเป็นเมืองกลับสู่ท้องถิ่นของตน เกิดการเลียนแบบความเป็น

เมืองทำให้หลายความเป็นอัตลักษณ์ในท้องถิ่นของตนลงไปเรื่อยๆ สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้อัตลักษณ์ที่มีคุณค่าของแต่ละท้องถิ่นที่มีมาแต่ดั้งเดิมถูกเปลี่ยนแปลงและกำลังจะสูญสลายไปในหลายๆ แห่ง

บทความนี้ จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นให้คนไทยเห็นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์อัตลักษณ์ที่มีคุณค่าของชุมชนของตน อันสะท้อนถึงความเป็นตัวตนและถิ่นที่ เพื่อเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนให้อยู่ได้อย่างยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ชุมชน และโลกาภิวัตน์

คำว่า “อัตลักษณ์” หมายถึง คุณลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ของลักษณะเฉพาะของบุคคล สังคม ชุมชน หรือประเทศนั้นๆ เช่น เชื้อชาติ ภาษา วัฒนธรรมท้องถิ่น และศาสนา ฯลฯ ซึ่งมีคุณลักษณะที่ไม่ทั่วไปหรือสากลกับสังคมอื่นๆ (อัตลักษณ์, (ม.ป.ป.): ออนไลน์)

ส่วน “อัตลักษณ์ชุมชน” นั้นหมายถึง ความเป็นตัวตนที่มีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นของชุมชน สามารถพิจารณาได้จาก ประวัติศาสตร์ความเป็นมา รูปแบบของวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ สังคม วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ อาชีพ ภูมิปัญญา สถาปัตยกรรม สภาพภูมิประเทศ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น (กรมการ

พัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2553) หากจะพิจารณาถึง “ลักษณะเฉพาะ” ตามแนวคิดของ Manley and Guise (1988: 72) ได้พิจารณาลักษณะเฉพาะทั้งทางกายภาพและการรับรู้ ในด้านกายภาพ ได้แก่ ภูมิประเทศ รูปแบบการเข้าถึง โครงข่ายการสัญจร ลักษณะการจัดผัง ภูมิทัศน์และพืชพรรณ รูปแบบสถาปัตยกรรม วัสดุพื้นผิวอาคาร และอายุสมัย ส่วนในด้านการรับรู้ ได้แก่ จินตภาพที่รับรู้โดยกลุ่มคนต่างๆ บทบาทของชุมชนทั้งอดีตและปัจจุบัน การใช้พื้นที่ สภาพอาคาร ลักษณะการถือครอง มุมมอง เสี่ยง กลิ่น และกิจกรรม เป็นต้น

ความสำคัญของอัตลักษณ์ชุมชน คือ เป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญของท้องถิ่น เป็นมรดกและแหล่งเรียนรู้ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรม สถาปัตยกรรม และภูมิปัญญา ฯลฯ ก่อให้เกิดมิติและความหลากหลายในแต่ละชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการวางรากฐานการพัฒนาชุมชนสู่ความยั่งยืนอย่างแท้จริง

โลกาภิวัตน์ คือ ผลจากการพัฒนาการติดต่อสื่อสาร การคมนาคมขนส่ง และเทคโนโลยีสารสนเทศ อันแสดงให้เห็นถึงการเจริญเติบโตของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง เทคโนโลยี และวัฒนธรรม ที่เชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคล ชุมชน หน่วยธุรกิจ และรัฐบาล ทั่วทั้งโลก (โลกาภิวัตน์, 2553: ออนไลน์)

หากพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของอัตลักษณ์ชุมชนกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคโลกาภิวัตน์แล้ว สามารถสรุปประเด็นในการศึกษาอัตลักษณ์ของชุมชนที่จะกล่าวถึงออกเป็น 5 ด้าน คือ 1) สังคมและวิถีชีวิต 2) วัฒนธรรม ประเพณี 3) สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น 4) เศรษฐกิจ/อาชีพ 5) ภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อม

กระแสโลกาภิวัตน์: ผลกระทบต่ออัตลักษณ์ชุมชนไทย

โดยหลักการแล้วการพัฒนาชุมชนไทยในสภาวะของยุค

โลกาภิวัตน์ ที่ได้มีการวางแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาจากหน่วยงานภาครัฐ ทั้งในระดับเมืองและระดับท้องถิ่น ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาทางด้านกายภาพ ระบบโครงสร้างพื้นฐาน สาธารณูปโภค สาธารณูปการ และการพัฒนาเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม โดยเฉพาะในชุมชนชนบทได้ถูกพัฒนาไปสู่ความเป็นเมืองมากขึ้น ด้วยมองว่าเป็นการสร้างความสำเร็จรุ่งเรืองให้แก่ชุมชน และทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น แต่หากได้พิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้ว จะพบว่าผลของการพัฒนาในหลายๆ แห่ง ก่อให้เกิดความสูญเสียภายในจิตวิญญาณและความเป็นตัวตนของชุมชนดั้งเดิมที่มีอัตลักษณ์สมควรแก่การอนุรักษ์ไว้ ไม่ควรจะเป็นวิธีการดำเนินชีวิต สังคม ที่อยู่อาศัย ภูมิปัญญา ฯลฯ ทั้งนี้ เนื่องจากการพัฒนาขาดการคำนึงถึงอัตลักษณ์ที่คุณค่าอันเป็นรากฐานสำคัญอันหนึ่งในการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนของชุมชน เป็นเหตุให้พื้นที่ส่วนใหญ่ที่ได้รับการพัฒนาอย่างเห็นคุณค่าในอัตลักษณ์ของชุมชนอย่างแท้จริงมีอยู่น้อยมาก และยังมีอีกหลายชุมชนที่กำลังจะสูญเสียความเป็นอัตลักษณ์ไป ในที่นี้ ขอยกตัวอย่างกรณีศึกษา 2 แห่ง โดยพิจารณาจากชุมชนที่มีอัตลักษณ์โดดเด่น มีประวัติศาสตร์ ทำเลที่ตั้ง สภาพพื้นที่และบริบทที่แตกต่างกัน ได้แก่ 1. ชุมชนผาแบ่น จังหวัดเลย และ 2. ชุมชนรักไทย จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยเปรียบเทียบกับชุมชนในเกาะบาหลี ซึ่งยังคงรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนไว้ได้อย่างเด่นชัด ดังนี้

ชุมชนผาแบ่น จังหวัดเลย

ชุมชนหมู่บ้านผาแบ่น ตั้งอยู่ที่ตำบลบุสม อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดเลย อยู่ห่างจากอำเภอยางชุมน้อยราว 8 กิโลเมตร เป็นชุมชนขนาดเล็กกราว 178 ครัวเรือน มีจำนวนประชากร 718 คน (กองสวัสดิการแห่งเมืองเลย, 2554) ภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมโดยรอบเป็นที่ราบลุ่มสลับภูเขาและมีลำน้ำโขงไหลผ่าน

ประวัติความเป็นมา คนพื้นเมืองในชุมชนผาแบ่น สืบเชื้อสายมาจากกลุ่มคนหลวงพระบางมาตั้งถิ่นฐาน ซึ่งชาวไทยวนเป็นส่วนใหญ่ จึงมีการผสมผสานของเชื้อชาติไทยลาว

ลักษณะทางกายภาพ – พื้นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำโขง ธรรมชาติล้อมรอบ บ้านเรือนหลังไม้ใหญ่ ถนนกว้างพอให้รถสวนกันได้

ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ – อยู่กันแบบเรียบง่าย เศรษฐกิจพอเพียง เหลือจากกินก็นำแบ่งเพื่อนบ้าน หรือนำไปขาย

ลักษณะทางวัฒนธรรม – นับถือศาสนาพุทธ มีประเพณีและความเชื่อเกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขง

ภาพที่ 3: ลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนผาแบ่น
ที่มา: สุภัตรา ราชภูริศิริ, 2554

อัตลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนผาแบ่น

- สังคมและวิถีชีวิต ชุมชนผาแบ่นมีภาษา การแต่งกาย และวิถีชีวิตผสมผสานในแบบไทยลาวดั้งเดิม ความเป็นอยู่เป็นแบบครอบครัวขยาย มีคนมากกว่า 2 รุ่น อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน รักสงบ เคารพผู้อาวุโส มีระบบสังคมแบบเครือญาติ มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งการทำมาหากินและการประกอบประเพณีหรือพิธีกรรมต่างๆ มีวัดทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมของชุมชน
- วัฒนธรรมประเพณี มีกิจกรรมทางวัฒนธรรมและประเพณีที่ผูกพันกับวิถีชีวิตและลำน้ำโขง ที่สำคัญได้แก่ ประเพณีผีขนน้ำ การลอยผาสดลงน้ำโขง ตักบาตรข้าวเหนียว เป็นต้น
- สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น รูปแบบอาคารที่พักอาศัยมีลักษณะสัมพันธ์กับวัฒนธรรมทางเชื้อชาติแบบไทยลาวและสะท้อนวิถีการดำเนินชีวิตอย่างเด่นชัด บ้าน

ยกใต้ถุนสูงเพื่อใช้ทำกิจกรรมมอเนกประสงค์ เลี้ยงสัตว์ ผลิตสินค้าที่ตัดกรรมพื้นบ้านและของใช้ในครัวเรือน เช่น จักสานและทอผ้า ฯลฯ ตัวเรือนเป็นฝาไม้ซ้อนเกล็ดหนาอ่อน พื้นเรือนทำจากไม้แผ่นหนากว้าง 20-25 เซนติเมตร โครงสร้างเสา-คานเป็นไม้ใช้ระบบเข้าลิ้นสี่ถึงภูมิปัญญาของชนรุ่นก่อน หลังคาทรงหน้าจั่ว มนิลา และทรงปั้นหยา มุงกระเบื้องดินเผาหรือสังกะสี โดยมีชายคาเพิงหมาแหงนยื่นออกจากตัวบ้านคลุมพื้นที่ระเบียงชั้นสองบันไดหลักขึ้นจากหน้าบ้าน มีพื้นที่ชานหลังคาคลุมไว้รองรับแขกและพักผ่อน โดยการนั่งบริเวณต่างระดับระหว่างตัวระเบียงกับตัวบ้าน ส่วนครัวจะแยกจากตัวเรือนพักและขึ้นจากบันไดหลังบ้าน เชื่อมกับตัวเรือนด้วยทางเดินต่างระดับและมีหลังคาแยกส่วนระหว่างส่วนครัวกับส่วนเรือนนอน เรือนแต่ละหลังตั้งอยู่ค่อนข้างใกล้ชิดกัน จะมีการเว้นช่องตัวทางเดินเท้าระหว่างแนวพุ่มไม้หรือรั้วไม้ไผ่สานบอกอาณาเขต

ภาพที่ 4: ลักษณะเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นในชุมชนผาแป่น
ที่มา: สุพัตรา ราชบุรีศิริ, 2554

- เศรษฐกิจ/อาชีพ คนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม รองลงมาคือการทำประมงน้ำจืด และมีหัตถกรรมเป็นอาชีพเสริมในครัวเรือน
- ภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อม เป็นที่ราบลุ่มสลับภูเขาและมีลำน้ำโขงไหลผ่าน มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่สวยงาม กลุ่มอาคารบ้านเรือนจะกระจายแบบเบาบางอยู่ตามโครงข่ายถนนและริมน้ำ

ผลกระทบจากโลกาภิวัตน์

- สังคมและวิถีชีวิต เนื่องจากชุมชนผาแป่นอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองเชียงคาน ซึ่งปัจจุบันได้ถูกพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแล้ว และเริ่มจะขยายตัวมายังชุมชนแห่งนี้ โดยมีนักท่องเที่ยวเข้ามาทุกวันซื้อกรรมสิทธิ์ในการครอบครองพื้นที่เพื่อดำเนินธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ซึ่งก่อให้เกิดการเข้ามาแทนที่ของคนจากภายนอกพื้นที่เข้ามาลงทุนหรืออยู่อาศัยโดยมิได้มีความผูกพันกับวิถีดั้งเดิมของชุมชน บางแห่งคนใน

ชุมชนดั้งเดิมต้องย้ายออกไป เนื่องจากมีข้อเสนอผลตอบแทนทางการเงินที่สูงและการถูกผลักดันจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปจากเดิม อีกทั้งค่านิยมของชาวเมืองอยากเป็นผู้ทันสมัย เริ่มบั่นทอนสังคมและความผูกพันกับวิถีชีวิตชุมชนในแบบดั้งเดิมลงเรื่อยๆ คนรุ่นใหม่ในชุมชนเริ่มละทิ้งอัตลักษณ์ทางด้านภาษาและการแต่งกาย เพราะคิดว่าเป็นเรื่องของความทันสมัย แล้วผันตัวเองไปสู่ความเป็นสากลมากขึ้น

- วัฒนธรรมประเพณี กิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีที่ผูกพันกับวิถีชีวิตและลำน้ำโขงโดยคนในชุมชนเองเริ่มลดน้อยลง เนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่ได้รับการปลูกฝังและใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่นอกพื้นที่ ประกอบกับการซึมซับเอาวัฒนธรรมจากภายนอกพื้นที่เข้ามาในชุมชน
- สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น บ้านยกใต้ถุนสูงและภูมิปัญญาในการก่อสร้างที่แสดงถึงลักษณะเรือนพื้นถิ่นในแบบไทยลาวดั้งเดิมเริ่มลดน้อยลง การปลูก

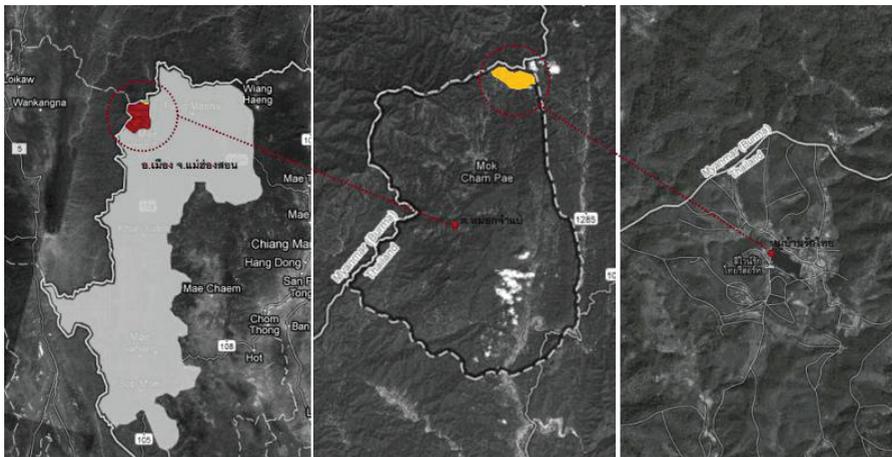
สร้างเรือนพักอาศัยใหม่ได้มีการนำเอาวัสดุสำเร็จรูปและเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาทดแทน กลายเป็นอาคารคอนกรีตผสมไม้ ความเปลี่ยนแปลงนี้สัมพันธ์กับรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไป ด้วยการเอาค่านิยมแบบคนเมืองเข้ามาแทนที่

- เศรษฐกิจ/อาชีพ การมุ่งเน้นในเรื่องของเศรษฐกิจรายได้ ทำให้คนหนุ่มสาวออกไปทำงานรับจ้างนอกพื้นที่ เหลือเพียงคนชราและเด็ก การประกอบอาชีพเกษตรกรรมและประมงจึงเริ่มลดน้อยลง
- ภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อม การลงทุนในด้านการท่องเที่ยวจากนายทุนนอกพื้นที่ ส่งผลกระทบบต่อภูมิทัศน์

ในแบบชุมชนชนบทดั้งเดิม โดยเฉพาะบริเวณริมน้ำโขง สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติลดน้อยลง

ชุมชนรักไทย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ชุมชนหมู่บ้านรักไทย ตั้งอยู่ที่หมู่ 6 ตำบลหมอกจำแป๋ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน อยู่ห่างจากตัวเมืองแม่ฮ่องสอนประมาณ 44 กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 3,500 ไร่ อยู่สูงจากระดับน้ำทะเลกว่า 1,776 เมตร และเป็นหมู่บ้านสุดท้ายติดชายแดนไทย-พม่า จึงเป็นพื้นที่ที่ถูกควบคุมโดยทหาร ลักษณะภูมิประเทศถูกโอบล้อมไปด้วยทิวเขาและป่าที่อุดมสมบูรณ์

ภาพที่ 5: ตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนรักไทย ตำบลหมอกจำแป๋ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่มา: มหาวิทยาลัยรังสิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, 2555 (บ้านรักไทย)

ภาพที่ 6: สภาพภูมิประเทศและที่ตั้งของชุมชนรักไทย ที่มา: มหาวิทยาลัยรังสิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, 2555 (Executive Summary)

ประวัติความเป็นมา ชุมชนรักไทยเป็นหมู่บ้านจีนยูนนาน อดีตทหารจีนคณะชาติ (กองพล 93) “ก๊กมินตั๋ง” ประชารในชุมชนบ้านรักไทยส่วนใหญ่อพยพหนีภัยมาจากทางตอนใต้ของจีนในช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบคอมมิวนิสต์ และอาศัยอยู่ร่วมกับชาวไทยใหญ่ซึ่งมีจำนวนน้อยกว่า

อัตลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนรักไทย

- สังคมและวิถีชีวิต เป็นสังคมที่อาศัยอยู่ร่วมกันของสองเชื้อชาติเป็นหลัก คือ จีนยูนนานและชาวไทยใหญ่ จึงมีสังคมแบบผสมผสานและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน กิจกรรมในชุมชนส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมทางศาสนาและความเชื่อ มีวิถีชีวิตแบบพอเพียง
- วัฒนธรรมประเพณี มีการผสมผสานของสองเชื้อชาติสองวัฒนธรรมอยู่ร่วมกันในแบบจีนยูนนานและชาวไทยใหญ่ โดยลักษณะที่เห็นได้เด่นชัดจะเป็นวัฒนธรรมแบบจีนยูนนาน เนื่องจากเป็นกลุ่มชนที่มีจำนวนมากกว่า ได้แก่ ภาษาพูด ภาษาเขียน การแต่งกาย วิถีชีวิต และอาหารตำรับจีนยูนนาน เป็นต้น

- สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีสองเชื้อชาติ จึงมีลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เด่นชัด 2 รูปแบบ คือลักษณะบ้านเรือนแบบจีนยูนนาน เป็นบ้านชั้นเดียวทำจากดินเหนียวผสมฟางข้าว หลังคามีแบบทรงจั่วและปั้นหยา มุงด้วยวัสดุจากธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่น และบ้านเรือนแบบชาวไทยใหญ่ ซึ่งเป็นบ้านชั้นเดียวเช่นกัน แต่โครงสร้างเป็นไม้หนึ่งทำด้วยไม้ไผ่สาน หลังคาทรงจั่วมุงด้วยสังกะสี สู่ถึงเทคนิคและภูมิปัญญาแบบชาวบ้านที่สืบทอดกันมา
- เศรษฐกิจ/อาชีพ ส่วนใหญ่ทำเกษตรกรรม ที่มีชื่อเสียงคือ การปลูกชาพันธุ์ดี ได้แก่ ชาชิง-ชิง ชาอู่หลง และมีการผลิตไวน์ผลไม้ชนิดต่างๆ จำหน่ายในหมู่บ้าน
- ภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อม เป็นชุมชนที่ถูกโอบล้อมด้วยทิวเขาและมีพืชพรรณธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีทะเลสาบอยู่บริเวณใจกลางชุมชน การตั้งบ้านเรือนจะเกาะไปตามแนวถนนและริมทะเลสาบเป็นส่วนใหญ่ มีถนนสายหลักที่ใช้เข้าออกชุมชนเพียงเส้นทางเดียว ส่วนถนนสายรองจะอยู่ในสถานที่

ภาพที่ 7: ลักษณะเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นในชุมชนรักไทย ที่มา: มหาวิทยาลัยรังสิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, 2555 (บ้านรักไทย)

ที่สำคัญของหมู่บ้าน เช่น ทางไปสถานีอนามัย และตลาด ส่วนใหญ่จะเป็นเส้นทางเล็กๆ สำหรับเดินเท้า ลัดเลาะไปตามแนวเขา

ผลกระทบจากโลกาภิวัตน์

- สังคมและวิถีชีวิต รูปแบบสังคมและวิถีชีวิตของจีน ญานและชาวไทยใหญ่ดั้งเดิมเริ่มเปลี่ยนแปลงไปได้แก่ การออกไปทำงานรับจ้างนอกพื้นที่ การปรับเปลี่ยนบ้านดินที่อยู่บริเวณริมทะเลสาบกลางหมู่บ้านให้เป็นร้านอาหาร ร้านขายชา ร้านขายของที่ระลึกและโฮมสเตย์ เพื่อบริการนักท่องเที่ยว กิจกรรมทางสังคมของชุมชนเริ่มลดน้อยลง เนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่เห็นความสำคัญเท่าที่ควร
- วัฒนธรรมประเพณี การซึมซับเอาวัฒนธรรมจากนอกพื้นที่เข้ามาในชุมชน เนื่องจากคนรุ่นใหม่มา
- สภาพภูมิความรู้จะออกไปทำงานนอกพื้นที่ ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่เห็นความสำคัญในการสืบสานวัฒนธรรมดั้งเดิม การแสดงออกทางวัฒนธรรมต่างๆ ที่ยังคงเห็นอยู่จึงมีเพียงผิวเผินเพื่อตอบสนองในด้านการท่องเที่ยว
- สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น การปลูกเรือนพักอาศัยใหม่เริ่มเปลี่ยนรูปแบบไปจากเดิมมากขึ้นเรื่อยๆ ถึงแม้ลักษณะอาคารยังเป็นชั้นเดียวคล้ายของเดิม แต่ได้มีการนำเอาวัสดุสำเร็จรูปและเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ กลายเป็นอาคารอิฐหรือปูนผสมไม้แทน ในขณะที่ลักษณะของบ้านดินถูกปลูกสร้างโดยนายทุนที่ดำเนินธุรกิจท่องเที่ยว
- เศรษฐกิจ/อาชีพ เนื่องจากคนรุ่นใหม่หาโอกาสออกไปทำงานนอกพื้นที่มากขึ้นและผลจากการถูกพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ทำให้ชาวบ้านหันมา

ภาพที่ 8: ลักษณะเรือนพักอาศัยที่สร้างใหม่ ในชุมชนรักไทย ที่มา: มหาวิทยาลัยรังสิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, 2555 (บ้านรักไทย)

ประกอบอาชีพรับจ้าง ค้าขาย และการบริการ อาชีพ
เกษตรกรรมจึงเริ่มลดน้อยลง

- ภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อม การบุกเบิกพื้นที่
ธรรมชาติเพื่อทำธุรกิจท่องเที่ยว ทำให้ภูมิทัศน์และ
สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่สะท้อนให้เห็นวิถีการ
ดำรงชีวิตดั้งเดิมของคนในชุมชนแปรเปลี่ยนไป

แนวทางเปรียบเทียบการดำรงอยู่ของ อัตลักษณ์ชุมชนในต่างประเทศ

บาห์ลี สาธารณรัฐอินโดนีเซีย

ชุมชนผาแบ่น จังหวัดเลย และชุมชนรักไทย จังหวัด
แม่ฮ่องสอน เป็นเพียงตัวอย่างที่นำมาแสดงให้เห็นว่า ใน
ประเทศไทยยังมีชุมชนอีกเป็นจำนวนมากที่มีอัตลักษณ์ที่
มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ไว้ โดยเฉพาะชุมชนขนาดเล็กๆ
ในชนบท แต่กำลังจะค่อยๆ สูญสลายไปด้วยผล
กระทบจากการพัฒนาไปตามกระแสของโลกาภิวัตน์ และ
การพัฒนาที่มุ่งข้ามจิตวิญญาณและความเป็นตัวตนใน
แต่ละถิ่นที่ ตลอดจนจนการไม่เห็นถึงคุณค่าของคนในชุมชน
เอง ดังนั้น เพื่อให้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้น จึงเสนอแนวทาง
เปรียบเทียบกับชุมชนที่มีอัตลักษณ์โดดเด่นและยังคง
อนุรักษ์อัตลักษณ์ที่มีคุณค่านั้นไว้ควบคู่ไปกับยุคสมัยของ
โลกาภิวัตน์ได้ อย่างเช่น “บาห์ลี”

บาห์ลี เป็นเกาะหนึ่งในจำนวน 17,508 เกาะของ
สาธารณรัฐอินโดนีเซีย อยู่ในหมู่เกาะซุนดาน้อย ซึ่งอยู่
ทางทิศตะวันออก-ปลายเกาะชวา (ตอนกลางของหมู่
เกาะอินโดนีเซีย) และเป็น 1 ใน 33 จังหวัดของ
สาธารณรัฐอินโดนีเซีย มีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 5,632.86
ตารางกิโลเมตร มีประชากรโดยประมาณ 3 ล้านคนเศษ
ซึ่งมีเชื้อชาติบาห์ลีราว 89% ที่เหลือเป็นชาวชวาและชาติ
อื่นๆ ภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมของบาห์ลีมีสภาพ
เป็นเกาะ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเนินเขา ทางตอนเหนือมี
ลักษณะเป็นแนวภูเขาไฟ ชายฝั่งทะเลทางทิศเหนือเป็น
แหล่งผลิตกาแฟและเนื้อมะพร้าวแห้ง ภาคกลางของเกาะ
มีพื้นที่อุดมสมบูรณ์มีการทำนาข้าวแบบขั้นบันไดตามไหล่
เขา ภาคตะวันตกมีพื้นที่แห้งแล้ง

ประวัติความเป็นมา บาห์ลีเคยอยู่ภายใต้การปกครอง
ของชวามานานหลายร้อยปี ศาสนาฮินดูจึงเข้ามา
มีอิทธิพลต่อความเชื่อ ความศรัทธาของชาวบาห์ลีอย่างลึก
ซึ้ง จนกลายเป็นศาสนาที่ชาวบาห์ลีนับถือในปัจจุบัน
บาห์ลีจึงเป็นเพียงเกาะเดียวในสาธารณรัฐอินโดนีเซีย ที่
ประชากรนับถือศาสนาฮินดูเป็นส่วนใหญ่ (มีจำนวนราว
93.18%) ในขณะที่ประชากรของอินโดนีเซียประมาณ
88% นับถือศาสนาอิสลาม นอกจากนี้ บาห์ลียังเคยอยู่
ใต้การปกครองของเนเธอร์แลนด์ (ฮอลแลนด์) อยู่นาน
ถึง 30 กว่าปี และถูกญี่ปุ่นยึดครองในช่วงสงครามโลก
ครั้งที่ 2 (ในปี ค.ศ. 1942-1945) เมื่อสงครามโลกยุติ
ลง เนเธอร์แลนด์ก็กลับเข้ามาปกครองประเทศอินโดนีเซีย

ภาพที่ 9: ตำแหน่งที่ตั้งของบาห์ลี
ที่มา: แผนที่ตำแหน่งที่ตั้งของบาห์ลี, (ม.ป.ป.)

ภาพที่ 10: สภาพภูมิประเทศและการทำนาแบบขั้นบันได ในบาหลี
ที่มา: Subak : Water Management in Bali, (n.d.)

อีกครั้งหนึ่ง จนได้รับอิสรภาพพร้อมกับอินโดนีเซียทั้งหมดในปี ค.ศ. 1949 ถึงแม้บาหลีจะถูกเนเธอร์แลนด์ปกครองเป็นเวลานาน แต่ชาวบาหลีก็ยังคงรักษาศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมสืบเนื่องต่อกันมาได้อย่างเหนียวแน่น โดยได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลดัตช์ที่มีนโยบายฟื้นฟูศิลปะและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของบาหลีให้สูญหาย เรียกว่ากระบวนการ “ทำบาหลีให้เป็นบาหลี” (ดวงจันทร์ อาภาวิชชุธรณ์ เจริญเมือง, 2547)

อัตลักษณ์ที่โดดเด่นของบาหลี

- สังคมและวิถีชีวิต เป็นสังคมแบบกลุ่มเครือญาติ ครอบครัวเป็นแบบครอบครัวขยาย มีกฎของสังคมในการดูแลกัน มีประเพณีต่างๆ ที่ถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดตลอดทั้งปี ซึ่งเป็นกิจกรรมที่หล่อหลอมให้เกิดความสามัคคี การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันได้อย่างแนบเนียน ชาวบาหลีมีวิถีชีวิตดำรงอยู่อย่างอ่อนน้อมต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีแนวคิดหลักในการดำเนินชีวิตแบบ “ตรีตรรกนะ” ซึ่งหมายถึง การรักษาความสมดุลของความสัมพันธ์ของสิ่ง 3 สิ่ง เพื่อความอยู่ดี คือ 1. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า 2. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และ 3. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม
- วัฒนธรรมประเพณี นอกจากกิจกรรมทาง

วัฒนธรรมประเพณีที่ชาวบาหลีสืบทอดทิ้งไปแล้ว ชาวบาหลียังมีการผสมผสานวัฒนธรรมและประเพณีกับการปกครองอย่างเด่นชัด โดยมีรัฐบาลกลางดูแลช่วยเหลือเรื่องงบประมาณ และมีรัฐบาลท้องถิ่นดูแลเรื่องการศึกษา สาธารณสุข และสาธารณูปโภคต่างๆ ในระดับชุมชนทุกหมู่บ้านจะมีวัฒนธรรมการปกครองตนเอง โดยตั้งเป็นกรรมการ 2 ชุด เรียกว่า “ซูบัค” และ “บันจา” ซึ่ง ซูบัคจะดูแลเรื่องระบบการเกษตรและการระบายน้ำ ส่วนบันจามีหน้าที่ดูแลเรื่องวัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ภายในชุมชนของตน ผู้ชายบาหลีที่มีครอบครัวแล้วทุกคนจะต้องเป็นสมาชิกของบันจา และบันจาในแต่ละหมู่บ้านจะมีหัวหน้าครอบครัวเป็นสมาชิกไม่เกิน 100 ครอบครัว หากเป็นหมู่บ้านใหญ่หรือเมืองก็จะมีบันจาหลายคน

- สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แนวคิดในการดำรงชีวิตมีอิทธิพลต่อการวางผังและการกำหนดตำแหน่งของอาคารบ้านเรือนต่างๆ ตลอดจนการวางผังของหมู่บ้าน โดยมีความเชื่อในเรื่องของทิศ ชาวบาหลีจะถือว่าทิศที่มี “ภูเขา” เป็นทิศเหนือเสมอ ซึ่งถือเป็นทิศที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นมงคล เป็นส่วนบ้านของหัวหน้าครอบครัว และเป็นที่ตั้งของวัดประจำหมู่บ้าน และพื้นที่สาธารณะต่างๆ เช่น ศาลาประชาคม เป็นต้น ส่วน “ทะเล” จะเป็นทิศใต้ และเป็นทิศที่ไม่เป็นมงคล ใช้สำหรับทำพิธีชำระล้างหรือทิ้งของเสีย ส่วนลักษณะของรูปแบบอาคารบ้านเรือนจะมี 1 ถึง

2 ชั้น ส่วนใหญ่ใช้วัสดุธรรมชาติ หลังคาทรงจั่วและปั้นหยา มุงด้วยวัสดุพื้นเมือง เช่น หน้ำอสังข์-อสังข์ ตัวอาคารเน้นการเปิดโล่ง สัมผัสกับธรรมชาติ นอกจากนี้ ประเพณีที่ชาวบาหลีสืบต่อกันมาแต่ดั้งเดิมในการบูชาเทพเจ้า 3 องค์ หรือเรียกว่า “ตรีมูรติ” คือ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ จึงมักพบ “การูดา” ครุฑที่เป็นพาหนะของพระวิษณุ พันธุ์ด้วยผ้าสีดำ-ขาว-แดง ปรากฏอยู่ทั้งที่บ้านและสถานที่ทั่วไป

- เศรษฐกิจ/อาชีพ เนื่องจากรัฐบาลสนับสนุนนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวและวางแผนให้เป็นฐานเศรษฐกิจหลักของบาหลิ เศรษฐกิจส่วนใหญ่จึงอยู่ที่การค้า การโรงแรม และร้านอาหาร โดยเฉพาะในย่านที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว และส่วนที่เหลือยังคงเก็บรักษาการทำเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมไว้
- ภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อม พื้นที่ส่วนใหญ่บนเกาะบาหลิเป็นเนินเขา ทางตอนเหนือมีลักษณะเป็นแนวภูเขาไฟ ล้อมรอบด้วยชายฝั่งทะเล สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปยังเต็มไปด้วยพรรณไม้ธรรมชาติที่สมบูรณ์ และกลมกลืนไปกับสถาปัตยกรรม ตามหลักความเชื่อของชาวบาหลิที่เคารพต่อธรรมชาติ

ผลกระทบจากโลกาภิวัตน์

ถึงแม้กระแสการพัฒนาของยุคโลกาภิวัตน์จะผ่านมาเป็นเวลานานแล้ว แต่ชาวบาหลิยังคงอนุรักษ์แก่นแท้ของความเป็นอัตลักษณ์ของตนไว้ได้อย่างเด่นชัด ไม่ว่าจะเป็นสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี ดังเช่น ยังคงพบคนบาหลิบูชาเทพเจ้าวันละหลายๆ ครั้ง รวมถึงรูปแบบสังคม วิถีชีวิต ดังที่บรรพบุรุษได้เคยปฏิบัติกันมา การมีชีวิตอยู่ท่ามกลางธรรมชาติและวัดวาอารามแบบฮินดูที่ปลูกสร้างไว้ด้วยความศรัทธา แม้จะมีการท่องเที่ยวเป็นแหล่งรายได้สำคัญของประชากร ตลอดจนรูปแบบสถาปัตยกรรม พื้นถิ่นที่มีการผสมผสานกลมกลืนของภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีและวิถีชีวิตแบบตะวันตกได้อย่างแนบเนียน รวมถึงการคงบรรยากาศความเป็นอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ และให้ความสำคัญกับภูมิทัศน์ของเมือง ทั้งนี้ เนื่องจากระบบการปกครองที่ผสมผสานกลมกลืนไปกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และความสามัคคี ที่ช่วยกันหล่อหลอมและยึดถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดสืบต่อกันมาอย่างยาวนาน การวางแผนพัฒนาทางการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงผลกระทบต่อจิตวิญญาณของบาหลิ และการสงวนรักษาพื้นที่อนุรักษ์และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ หากสิ่งเหล่านี้ยังคงสืบทอดต่อไป ถึงแม้บาหลิจะถูกพัฒนาให้เป็นเมืองแห่งการ

ภาพที่ 11: การออกแบบสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์ ที่เน้นการเปิดโล่งเพื่อสัมผัสกับธรรมชาติ ที่มา: Francione, 2002

ภาพที่ 12: ศิลปวัฒนธรรม และความเชื่อของชาวบาหลี
ที่มา: Subak : Water Management in Bali, (n.d.)

ท่องเที่ยว กระแสจากโลกภายนอกก็ไม่สามารถแปรเปลี่ยนอัตลักษณ์ของบาหลีไปได้ (ดวงจันทร์ อาภาวิชชุรัตน์ เจริญเมือง, 2547)

จากการศึกษาชุมชนตัวอย่างทั้ง 3 แห่ง เมื่อเปรียบเทียบกันแล้วจะเห็นได้ว่า การขับเคลื่อนตลอดเวลาของเทคโนโลยีและสิ่งต่างๆ ในยุคโลกาภิวัตน์ เป็นภัยคุกคามหนึ่งที่ส่งผลให้อัตลักษณ์ชุมชนดั้งเดิมของไทยแปรเปลี่ยนไปและอาจสูญสลายไปในอนาคตได้ หากคนไทยเองยังไม่เห็นคุณค่าและร่วมกันอนุรักษ์ไว้เช่นในบาหลี

การอนุรักษ์อัตลักษณ์ชุมชนให้อยู่กับโลกาภิวัตน์นั้น มิได้หมายถึงการต้องคงทุกอย่างไว้ในสภาพเดิมทั้งหมดเสมอไป หากการพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องคำนึงถึงแก่นแท้หรือจิตวิญญาณของอัตลักษณ์ที่มีอยู่ในแต่ละชุมชน และประยุกต์บริบทต่างๆ ที่เกิดจากโลกาภิวัตน์ให้เป็นเครื่องมือในการรักษาอัตลักษณ์ให้ผสมผสานกลมกลืนไปกับบริบทใหม่ โดยยังคงความเป็นแก่นแท้ของอัตลักษณ์ชุมชนนั้นๆ ไว้ได้

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า องค์ประกอบของอัตลักษณ์ชุมชนมีทั้งเป็นสิ่งที่จับต้องได้หรือมองเห็นได้ทางกายภาพ เช่นรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน สถาปัตยกรรม ภูมิทัศน์ เป็นต้น และสิ่งที่จับต้องไม่ได้แต่อาศัยการรับรู้ เช่น วิถีชีวิต สังคม

วัฒนธรรม ความเชื่อ เป็นต้น ประกอบกับรายละเอียดของอัตลักษณ์ในแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน จึงอาจสรุปเป็นกรอบมาตรฐานหรือตัวชี้วัดหลักสำหรับการพิจารณาอัตลักษณ์ชุมชนที่ควรดำรงรักษาไว้ คือ “เป็นลักษณะเฉพาะที่มีความโดดเด่น สามารถนำมาเป็นแหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญา หรือเป็นต้นทุนในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนให้อยู่ได้อย่างยั่งยืน” ทั้งนี้ สิ่งที่สำคัญที่สุดในการดำรงรักษาอัตลักษณ์ในแต่ละชุมชน คือ คนในชุมชนเองจะต้องเห็นคุณค่าและไม่หลงไหลไปกับสิ่งใหม่ๆ ที่เกิดจากกระแสโลกาภิวัตน์ แล้วละทิ้งอัตลักษณ์ของตนเอง

แนวทางการอนุรักษ์อัตลักษณ์ชุมชนไทย

ปัจจุบัน ในประเทศไทยยังไม่มี การดำเนินการเชิงนโยบายเกี่ยวกับการอนุรักษ์อัตลักษณ์ชุมชน แต่มีการร่วมมือจากหลายองค์กรในการอนุรักษ์ชุมชนดั้งเดิม ซึ่งบางแห่งสามารถครอบคลุมอัตลักษณ์ของชุมชนไปด้วย อย่างไรก็ตาม การอนุรักษ์ส่วนใหญ่เป็นลักษณะของการให้ความสำคัญกับสถาปัตยกรรมเป็นหลัก ส่วนคุณค่าของอัตลักษณ์ในด้านอื่นๆ เช่น สังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรม และความเชื่อต่างๆ นั้น เป็นเรื่องของความละเอียดอ่อนในการระบุคุณค่าความสำคัญของการที่จะอนุรักษ์ไว้ จึงยัง

ไม่มีองค์กรใดดำเนินการอย่างชัดเจนและเห็นผลเป็นรูปธรรม หากจะพิจารณาองค์กรที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับ การอนุรักษ์อัตลักษณ์ชุมชนในปัจจุบัน ได้แก่

- กรมศิลปากร มีบทบาทในการระบุและปกป้องพื้นที่ หรือสถานที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม โบราณคดี โดยผ่านทาง การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน
- กรมโยธาธิการและผังเมือง มีบทบาทเกี่ยวข้องใน ด้านการออกเป็นข้อกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน ประเภทอนุรักษ์ เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ ศิลป วัฒนธรรมไทย
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ มี บทบาทสำคัญในการรักษาชุมชนดั้งเดิม โดยเฉพาะ อย่างยิ่งในด้านมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้และ วัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ภาษา สังคม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ เป็นต้น
- องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีอำนาจหน้าที่ในการ จัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น การบำรุงรักษา ศิลป วัฒนธรรม จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น การ จัดการด้านที่อยู่อาศัย การผังเมือง การควบคุม อาคาร เป็นต้น

(คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, 2553.)

อย่างไรก็ดี องค์กรต่างๆ ที่มีในประเทศไทยต่างแยกกัน ดำเนินงานตามบทบาทหน้าที่ ซึ่งมีความซ้ำซ้อนและเกิด ช่องว่างในบางส่วน จึงเป็นข้อจำกัดหนึ่งของการอนุรักษ์ ในประเทศไทย รัฐจึงควรมีแนวทางในการให้องค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้ประสานงานร่วมกันในการวางแผน ยุทธศาสตร์การพัฒนาทั้งในระดับเมืองและระดับท้องถิ่น เพื่อความสัมฤทธิ์ผลในการอนุรักษ์ควบคู่ไปกับการ พัฒนาอย่างแท้จริง

นอกจากนี้ จึงขอเสนอแนวทางในการอนุรักษ์อัตลักษณ์ ชุมชนไทยในด้านอื่นๆ โดยแบ่งออกเป็น โดยภาครัฐ และ ภาคประชาชน ดังนี้

- ภาครัฐ

- 1) จัดทำกรอบมาตรฐานหรือตัวชี้วัดสำหรับอัตลักษณ์ ชุมชนที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ไว้ โดยแยก ประเภทของอัตลักษณ์ไว้อย่างชัดเจน เพื่อให้สามารถ นำไปปฏิบัติได้ในทุกระดับและทุกหน่วยงาน
- 2) มีการจัดทำทะเบียนชุมชนที่มีอัตลักษณ์ที่มีคุณค่า โดยท้องถิ่นหรือจังหวัด เพื่อประโยชน์ในการวางแผน และส่งเสริมต่อไปในอนาคต
- 3) ส่งเสริมคุณค่าของอัตลักษณ์ชุมชน ได้แก่ กำหนด สัปดาห์อนุรักษ์อัตลักษณ์ชุมชนไทยในรอบ 1 ปี เพื่อให้คนไทยหันมาทบทวนและตระหนักถึงคุณค่าของ อัตลักษณ์ในชุมชนของตนเอง ก่อให้เกิดกิจกรรมร่วม กันของคนในชุมชน อันนำมาซึ่งความสามัคคีและ เกิดความสำนึกรักในบ้านเกิด
- 4) จัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับคุณค่าความสำคัญและ การอนุรักษ์อัตลักษณ์ชุมชนให้กับองค์กรท้องถิ่นใน ทุกระดับตลอดจนผู้เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และตระหนักในคุณค่า และนำไปใช้ในการวางแผน การอนุรักษ์ควบคู่ไปกับการพัฒนาชุมชนให้อยู่ได้ อย่างยั่งยืน
- 5) สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนอย่าง แท้จริง โดยให้ประชาชนมีบทบาทในการกำหนด วัตถุประสงค์และร่วมวางแผนในการอนุรักษ์และ พัฒนาชุมชนของตนให้คงความมีอัตลักษณ์ที่มีคุณค่า ไว้ เพื่อสนับสนุนนโยบายการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น และลดปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ได้แก่ การขาดวิสัยทัศน์ หรือข้อขัดแย้งระหว่างการอนุรักษ์ และการพัฒนา เป็นต้น

- 6) เพิ่มข้อกำหนดที่เกี่ยวข้องกับการสร้างแรงจูงใจในทางเศรษฐศาสตร์ ได้แก่ การให้เงินช่วยเหลือในการซ่อมแซมอาคารบ้านเรือนหรือสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ ที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน หรือการนำค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมมรดกภายในรูปแบบต่างๆ ได้ เป็นต้น เพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์ของภาคประชาชน

- ภาคประชาชน

- 1) การให้ความรู้ ความเข้าใจ ในคุณค่าความสำคัญของอัตลักษณ์ที่ชุมชนมีอยู่ รวมถึงการปลูกฝังทัศนคติและจิตสำนึกในการร่วมกันอนุรักษ์อัตลักษณ์ที่มีคุณค่าของชุมชน และถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เพราะการรักษาอัตลักษณ์ชุมชนมีรากฐานมาจากความเข้มแข็งของผู้อยู่อาศัยในชุมชนและการสนับสนุนของท้องถิ่นเป็นสำคัญ
- 2) จัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์อัตลักษณ์ชุมชน โดยคนในชุมชนนั้นๆ เพื่อเป็นช่องทางสื่อสารระหว่างรัฐบาลกับคนในชุมชน และเป็นเครือข่ายระหว่างชุมชนในการปกป้องสิ่งต่างๆ ที่เป็นอัตลักษณ์ที่มีคุณค่าของชุมชนไว้

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดอัตลักษณ์เฉพาะในแต่ละชุมชน ได้แก่ ประวัติความเป็นมา ลักษณะทางภูมิศาสตร์และวิถีของชนชาติที่สะท้อนออกมาในรูปของพื้นที่ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกในชุมชนและมีความเป็นถิ่นที่อย่างชัดเจน ในขณะที่อิทธิพลของวัฒนธรรมนั้นจะแสดงออกมาผ่านลักษณะทางสถาปัตยกรรมขนบธรรมเนียมประเพณี ภูมิปัญญา ความเชื่อ และหลักการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน

กระแสของโลกาภิวัตน์ ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การติดต่อสื่อสาร และการคมนาคม ฯลฯ ทำให้คนรุ่นใหม่ในหลายชุมชน โดยเฉพาะชุมชนนอกเมืองหรือในชนบทได้เริ่มละทิ้งอัตลักษณ์ของตนเองแล้วผันตัวเองไปสู่การเลียนแบบความเป็นสากลมากขึ้น ดังเช่น สังคมและวิถีชีวิตที่เคยอยู่แบบครอบครัวขยาย การพึ่งพาซึ่งกันและกัน ภาษาท้องถิ่น ค่อยๆ จางหายไป คนบางกลุ่มมีการเปลี่ยนแปลงค่านิยมและความเชื่อ โดยคิดว่าสังคมเกษตรกรรมซึ่งเป็นรากเหง้าของคนไทยเป็นเรื่องของความล้าสมัย เมื่อตกอยู่ในสภาวะเช่นนี้ โอกาสที่อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทยแบบดั้งเดิมในแต่ละชุมชนจะสูญสลายไปย่อมมีเพิ่มมากขึ้น และถูกกลืนด้วยวัฒนธรรมอื่นทดแทน ดังเช่นที่ปรากฏกับชุมชนผาแบ่นและชุมชนรักไทย และกำลังน่าเป็นห่วงในอีกหลายๆ ชุมชน โดยเฉพาะการพัฒนาชุมชนในปัจจุบันที่มุ่งเน้นในเรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยคาดหวังว่าจะช่วยให้ชุมชนเจริญและมีเศรษฐกิจที่ดีขึ้น หากแต่การพัฒนาควรมีการวางแผนและป้องกันผลกระทบต่อบริบท สิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนด้วย มิฉะนั้นจะทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจกลายเป็นการทำลายแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ รวมถึงการนำแนวคิดเรื่องการพัฒนาชุมชนแบบเชิงเดี่ยวมาใช้ ซึ่งหากขาดการวางแผนที่ดีและไม่มีระบบการจัดการในแบบองค์รวมแล้ว อาจมีส่วนในการทำลายอัตลักษณ์ของชุมชนได้โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เป็นการบั่นทอนคุณค่าของอัตลักษณ์ชุมชนดั้งเดิมที่ไมอาจเรียกคืนมาได้อีกต่อไป

ไม่ว่าวิธีการอนุรักษ์อัตลักษณ์ชุมชนจะอาศัยองค์ประกอบใดในการดำเนินการจากภาครัฐ แต่สิ่งสำคัญคือ คนในชุมชนจะต้องตระหนักถึงคุณค่าของอัตลักษณ์ และการร่วมกันสร้างจิตสำนึกและปลูกฝังให้กับคนรุ่นต่อไป รวมถึงการมีบทบาทในการร่วมวางแผนพัฒนาชุมชนของตนเพื่อประสิทธิผลในการพัฒนาชุมชน ให้เป็นชุมชนน่าอยู่อย่างยั่งยืนโดยแท้จริง

บรรณานุกรม

- กระทรวงมหาดไทย. กรมการพัฒนาชุมชน. 2553. **การบูรณาการแผนชุมชน**. กรุงเทพฯ: (ม.ป.ท.).
- กฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา. 2541. “งานสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมบาหลี่”. **วารสารราชบัณฑิตสถาน** 23, 3 (มิถุนายน-กันยายน): 57-63.
- กองสวัสดิการเชียงใหม่. 2554. **รายงานสรุปผลการจัดเก็บข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี 2554 อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย**. เลย: (ม.ป.ท.).
- ดวงจันทร์ อาภาวิชชุต์ม์ เจริญเมือง. 2547. **เมืองยั่งยืนในเอเชีย แนวคิดและประสบการณ์จากเมืองนาราและบาหลี่**. เชียงใหม่: เชียงใหม่โรงพิมพ์แสงศิลป์.
- “แผนที่ตำแหน่งที่ตั้งของบาหลี่”. (ม.ป.ป.). [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://en.wikipedia.org/wiki/Indonesia> สืบค้น 13 กรกฎาคม 2556.
- มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง. 2553. **รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษามาตรฐานที่อยู่อาศัยและชุมชน เพื่อคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์และคุณค่าของเมือง**. ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มหาวิทยาลัยรังสิต. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. 2555. **“บ้านรักไทย”**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://docs.google.com/le/d/OB2uPy9T1JUdkxSSng1dGRLSTg/edit> สืบค้น 13 พฤษภาคม 2556.
- มหาวิทยาลัยรังสิต. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. 2555. **“Executive Summary”**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://sites.google.com/site/5204621arc404/executive-summary> สืบค้น 13 พฤษภาคม 2556.
- “โลกาภิวัตน์”. 2553. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://th.wikipedia.org/wiki/โลกาภิวัตน์> สืบค้น 13 พฤษภาคม 2556.
- สุพัตรา ราชบุรีศิริ. 2554. **รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา: ชุมชนผาแบ่น จังหวัดเลย**. ปทุมธานี: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต.
- “อัตลักษณ์”. (ม.ป.ป.). [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://arit.chandra.ac.th/sar/identity.pdf> สืบค้น 13 พฤษภาคม 2556.
- Francione, G. 2002. **Bali Houses**. Singapore: Periplus.
- Manley, S. and Guise, R. 1998. “Conservation in the Built Environment” In Clara Greed and Marion Roberts, eds. **Introducing Urban Design: Interventions and responses**. Essex: Longman.
- “Subak : Water Management in Bali”. (ม.ป.ป.). [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://www.youtube.com/watch?v=CaHPVPReYbs> สืบค้น 13 พฤษภาคม 2556.